

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN BUCUREȘTI SECOLULUI AL XVIII-LEA

Prof. Simona Sălceanu

În secolul al XVIII-lea, sub impulsul transformărilor economice și sociale, dobândirea unei culturi solide era în Țările Române o necesitate și se făceau eforturi serioase pentru extinderea învățământului în rândul tuturor păturilor sociale. Învățământul, în ambele sale forme, elementar și superior, s-a bucurat de sprijinul domniei. Acest efort era cu atât mai important cu cât în sudul Dunării, în pasalâcurile otomane nu existau școli publice pentru creștini. Mulți tineri din sudul Dunării veneau și urmau cursurile școlilor elementare sau ale Academiei domnești existente la București.

Pentru fiii meșteșugarilor, ai lucrătorilor sau ai micilor negustori, învățământul se reducea la instrucție elementară de pe lângă bisericile Sfântul Gheorghe, Colțea și Udricani.

Școala de la Colțea, înființată odată cu spitalul, între anii 1703–1707, de către Mihai Cantacuzino, avea doi dascăli, unul pentru științe și altul pentru învățământul elementar¹.

Vechea școală de slovenie de la Sfântul Gheorghe, pregătea diacii, logofeții sau grămăticii necesari cancelariei și visteriei domnești. Din această școală vor ieși toți traducătorii din veacul al XVIII-lea, ai actelor slave. Un Lupu dascălu, un Stanciu Iereul sau Popa Floarea sunt formați aici².

La 23 ianuarie 1792 domnul Mihail Sutu acordă privilegiul dascălilor de la școala slavo-română de la Sfântul Gheorghe pentru că acolo învățau alături de „*copiii pământenilor și alți străini dintr-o altă țară veniți*”³.

Cursuri se țineau în chiliile de pe lângă biserică și aveau loc mai ales vara. Lecțiile erau predate pe abecedare ce se numeau *Azbucoavne*. După învățarea acestora, se trecea la rugăciuni din ceasloave, apoi la psaltire și în sfârșit la citirea psaltichiei. Timpul studiului era de la răsăritul soarelui până la amiază și după masă până la apusul soarelui. Dascălul avea întotdeauna o vargă, atât pentru a menține disciplina între elevi, cât și pentru a bate tactul atunci când ei cântau.

Fiii domnilor și marilor boieri, fie frecventau cursurile Academiei domnești, fie beneficiau de un preceptor grec a cărui plată era asigurată din „visteria” familiei.

Constantin Brâncoveanu a angajat profesori pentru fiii săi mai întâi pe cretanul Gheorghe Maiota pentru limba greacă și latină, iar în 1812 pe Atanasie Bunelis din Ianina⁴.

¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, 1965, p. 91.

² George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1981, p. 70.

³ Ștefan Ionescu, *Bucureștii în vremea fanarioșilor*, Cluj, 1974, p. 77.

⁴ G. I. Ionescu-Gion, *Portrete și evocări istorice*, București, 1986, p. 77.

Într-o scrisoare din 1766 a lui Manase Eliade, alt dascăl vestit, se arată cât de mult erau prețuiți și căutați oamenii învățați deoarece „*toți boierii de aici obișnuiesc să angajeze pentru casele lor profesori cu un salariu de 150–200 lei sau chiar mai mult și profesorul are numai copiii boierului, unul sau doi, să instruiască. El ia și masa împreună cu boierul și are tot confortul*”⁵.

Domnii fanarioți au acordat toată atenția învățământului, deoarece erau convingși că numai prin învățatură se poate accede la funcții înalte ca acelea de dragomani ai Porții. Nicolae Mavrocordat, unul dintre domnitorii cei mai erudiți, a întocmit la 1727 pentru fiul său Constantin niște „*Sfaturi*” pentru viitoarea sa domnie. Aceste sfaturi se refereau la permanenta instrucție pe care trebuie să o aibă tânărul fanariot de-a lungul domniei sale. Învățăturile desprinse din cunoașterea istoriei, combinate cu învățătura primită de la francezi, italieni, greci aveau menirea de a face din viitorul domn un om înzestrat cu frumoase principii de demnitate, onoare, respect pentru aproapele său gata oricând să susțină orice discuție în orice domeniu⁶.

Fiul său Constantin Mavrocordat, s-a dovedit un demn urmaș al tatălui său, fiind nu numai un remarcabil om politic, dar și un mare iubitor și promotor al culturii. Este meritul acestui domn, care pentru „*folosul patriei noastre, iar mai ales pentru învățătura și cinstea feciorilor de boieri, au așezat și au întemeiat atâtea școli de limbă elinească*”⁷.

Pentru desăvârșirea studiilor făcute în țară, Constantin Mavrocordat a trimis cincisprezece tineri, fii de boieri, la Veneția pentru studii. Între aceștia s-a aflat și Răducanu Cantacuzino care a rămas trei ani în Cetatea lagunelor⁸.

Constantin Vodă Mavrocordat s-a preocupat și de învățământul bisericesc. I-a obligat pe preoți să învețe carte punându-i să studieze patru ore pe timp de noapte⁹.

Grijă pentru învățământ a manifestat și domnul Alexandru Ipsilanti. În hrisovul său din 1775 se referea la învățământul românesc în următorii termeni:

„*Văzând această creștinească țară lipsită de învățături, de științe și de arte, care luminează și folosesc pe popor, am înființat școli și profesori cunoșcători de mai multe limbi, rândundu-le legi și dând ajutor și îndestulare școlărilor*”¹⁰.

Alexandru Ipsilanti a înființat o școală de preoți la Mitropolie și un orfelinat, un „*orfanotiu*” adică creștere și hrănire de copii, „*prunci săraci de părinți*”¹¹.

Nevoia de „*luminare*” în spiritul ideilor iluministe ce cuprinsese Europa veacului al XVIII-lea s-a reflectat și în existența bibliotecilor, fie ele particulare sau aflate în preajma edificiilor de cultură.

Mari biblioteci, pomenite în izvoarele vremii, fie în relatările călătorilor străini, existau de la începutul secolului al XVIII-lea. Este vorba de celebrele biblioteci ale stolnicului Constantin Cantacuzino sau cea a domnului Constantin Brâncoveanu.

În cuprinsul lăcașului mănăstiresc Văcărești, ctitorie a domnului Nicolae Mavrocordat, se afla și o bibliotecă. Așa cum menționa Efrem, patriarhul Ierusalimului care a cercetat-o, ea cuprindea: „*cărți bisericești și profane în diferite limbi, anume grecești, latinești, arăbești...*”¹².

⁵ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, 1971, p. 137.

⁶ G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 27.

⁷ Florin Constantiniu, *Constantin Mavrocordat*, București, 1985, p. 167.

⁸ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, București, 1932, p. 148.

⁹ Mihai Tătăramă, *La margine de București*, București, 1983, p. 95.

¹⁰ G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 19.

¹¹ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 104.

¹² *Ibidem*, p. 96.

Această bibliotecă nu trebuie confundată cu biblioteca personală a domnitorului Nicolae Mavrocordat celebră printre contemporani, înzestrată cu cărți unicat, achiziționate cu bani grei în epocă¹³.

Constantin Mavrocordat, născut și crescut într-o familie în care dragostea și respectul față de carte și cultură tindea să devină tradiție, a manifestat o reală sete de cunoaștere. Această frumoasă înclinație, setea de lectură, i-a impresionat pe contemporani, mai ales pe acei care au avut prilejul dialogului cu acest rafinat cunoscător al cărții. Orizontul său cultural a fost deschis încă din copilărie, de vestita bibliotecă adunată de bunicul său și, mai apoi, de tatăl său. La rândul său el o va îmbogăți cu minunate cărți rare și manuscrise. Este relativ dificil să evaluăm numărul exact de volume. Unii specialiști consideră că era vorba de sute de volume, alții de câteva mii. Știm însă că Sulzer o evalua la impresionanta sumă de 600000 de taleri¹⁴.

La moartea tatălui său, Nicolae Mavrocordat s-a crezut pentru un moment că biblioteca va fi scoasă la vânzare iar printre amatorii achiziționării ei s-ar fi aflat papa Clement al XII-lea, împăratul Carol al VI-lea, regele Angliei și regele Franței.

Vestită în epocă era și biblioteca Academiei domnești datând din vremea lui Constantin Brâncoveanu care avea la sfârșitul secolului al XVIII-lea peste 7000 de volume¹⁵. Ea a fost reorganizată în timpul lui Alexandru Ipsilanti iar pentru buna ei funcționare a fost numit și un bibliotecar¹⁶. În timpul domniei lui Alexandru Moruzzi (1793–1796) biblioteca a fost mutată într-o boltă a hanului Sfântul Gheorghe Nou¹⁷.

Între instituțiile care au jucat un rol important în ridicarea culturii românești tipografiile au adus o contribuție definitorie.

La 1702 epigrafistul Edmond Chishull cumpăra de la o tipografie din București mai multe cărți printre care un „*liturghieriu*”¹⁸. În această perioadă se intensifică tipărirea de cărți laice în românește. Pe la 1720, la mănăstirea Antim s-a tipărit cartea lui Nicolae Mavrocordat, „*Despre Datorii*” cu o largă răspândire în Apusul Europei fiind o carte de precepte morale pentru educația unui prinț¹⁹.

În 1740 mitropolitul Neofit Craioveanu a înființat o tipografie așezată fiind în chiliile mănăstirii Sfântul Sava²⁰.

În anul 1780 este tipărită cu text grecesc și românesc „*Pravilniceasca Condică*” a lui Alexandru Ipsilanti. Lucrarea a fost realizată la tipografia Mitropoliei, mărită cu teascurile tipografiilor de la Sfântul Sava, Văcărești și Colțea²¹.

La sfârșitul anului 1788, Nicolae Mavrogheni sprijină înființarea unei tipografii, zisă „*la cișmea*” unde în februarie 1789 va apărea lucrarea în versuri a vel-căminarului Manolache Persiano, intitulată „*Faptele vitejești a lui Mavrogheni*” dedicată domnitorului²².

Deși majoritatea cărților tipărite sunt în limba greacă, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea se înmulțesc tipăriturile în limba română.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 166.

¹⁵ Ștefan Ionescu, *op. cit.*, p. 79.

¹⁶ *Idem*

¹⁷ *Idem*

¹⁸ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1941, p. 387.

¹⁹ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 105.

²⁰ Ștefan Ionescu, *op. cit.*, p. 80.

²¹ *Idem*.

²² Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 105.

Bucureștii nu pot fi caracterizați ca un important centru de cultură fără a menționa existența și activitatea Academiei domnești, for superior al învățământului românesc, cunoscut ca una din cele mai vestite școli din sud-estul Europei.

Academia domnească din București, a luat ființă la sfârșitul secolului al XVIII-lea din inițiativa domnului Șerban Cantacuzino (1678–1688) „*spre a învăța pe fiii de boieri gramatica, retorica și filosofia*”²³.

Constantin Brâncoveanu a reorganizat școala, i-a dat amploare, i-a asigurat venituri și i-a dat un nou local la Sfântul Sava și i-a asigurat un caracter filosofic învățământului prin materiile predate sub patronajul marelui dascăl Sevastos Kyminitis²⁴.

În 1707, este stabilită o nouă programă școlară, noile materii ce trebuiau studiate, introduse prin contribuția lui Hrisant Notara²⁵. Din această programă școlară aflăm că la Academia Domnească s-a instaurat în mod oficial studiul clasicismului grecesc, al filosofiei și al științelor naturii. Se predă: logica, retorica, fizica, metafizica, întregul ciclu de filozofie aristotelică. Erau studii toți autorii clasicismului grecesc: Socrate, Sofocle, Euripide, poeziile lui Pindar, discursurile lui Demostene, Istoriile lui Plutarh, Tucidide.

Programa era destul de încărcată și, totodată, remarcabilă pentru acea vreme. De altfel, Hrisant Notara, deși cleric, era un om cu vederi largi. El era absolvent al centrelor occidentale de înaltă cultură, fiind la curent cu ultimele progrese ale științei. După cum îl caracteriza Nicolae Iorga, „*era un zelos răspânditor de lumină*”²⁶.

Nicolae Mavrocordat reorganizează Academia domnească în anul 1717. Numește director pe Panait Sinopens și înființează o catedră de limbă turcă așa cum va face și Nicolae Mavrogheni în 1786²⁷.

Constantin Mavrocordat va îmbunătăți activitatea Academiei prin mărirea localului mutând pe egumen și călugări din chiliile mănăstirii Sfântul Sava. Totodată pentru a consolida baza materială a Academiei, domnul a asigurat noi beneficii bănești trecând pe seama înaltei școli unele din taxele percepute de domnie²⁸.

Cu toate că veniturile au fost asigurate, pentru o mai bună funcționare a școlii, domnul Alexandru Scarlat Ghica a numit o comisie formată din Mitropolitul țării și trei mari boieri care urma să inspecteze școala și activitatea profesorilor. Totodată domnul a dispus ca elevii săraci să locuiască în mănăstire și să li se dea hrană și doi taleri lunar²⁹.

Alexandru Ipsilanti va satisface nevoile culturale ale societății prin reforma sa în învățământ. Hrisovul din 13 februarie 1775 este adresat mitropoliei cu rugămintea de a se prezenta un raport amănunțit privind organizarea Academiei domnești, conținutul învățământului, numărul elevilor și al profesorilor, salariile profesorilor și fondul de întreținere al școlii³⁰.

Reforma sa a început prin ridicarea unui nou local pentru desfășurarea activității Academiei. În 1775 s-a ridicat o clădire trainică cu mai multe săli de clasă și încăperi pentru locuințele profesorilor și elevilor interni. Construcția mai avea numeroase încăperi destinate sufrageriei, bucătăriei și brutăriei și a fost terminată în 1779³¹.

²³ *Ibidem*, p. 91.

²⁴ George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1981, p. 70.

²⁵ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 91.

²⁶ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului...*, p. 136.

²⁷ Ștefan Ionescu, *op. cit.*, p. 77.

²⁸ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 173

²⁹ Ariadna Ciocan Camariano, *Academiile domnești din București și iași*, București, 1971, p. 39.

³⁰ G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 19.

³¹ Ariadna Ciocan Camariano, *op. cit.*, p. 39

În ianuarie 1776, Alexandru Ipsilanti va emite hrisovul prin care se va proceda la reorganizarea învățământului. Reforma lui Ipsilanti marchează un moment însemnat în istoria învățământului, fiind cea mai importantă reorganizare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când gândirea occidentală a pătruns „*Reforma din 1776 – spune Nicolae Iorga – este un act de cea mai mare importanță, care face onoare concepției școlare în țările noastre la această dată*”³².

În acest hrisov, găsim afirmații care nu s-au făcut până atunci, de gândire înaintată și iluministă. Învățătura, se spune, ne face să cercetăm natura, mișcările, cursurile și distanțele corpurilor cerești și să cunoaștem, cât ne stă în putință lucrurile și ființele. Pe lângă îndemnul privind studiul științelor pozitive, se accentuează în hrisov, necesitatea înființării și îmbunătățirii activității școlilor și internatelor, vizând nu numai Academia domnească ci și a tuturor școlilor.

Domnul vrea să organizeze în așa fel Academia, să fie la un nivel atât de ridicat, încât „*acei care s-au adăpat din ea să nu mai aibă setea de a căuta un alt zvor*”³³.

Ipsilanti a reorganizat și învățământul cu limba de predare slavonă, prin înființarea de școli slavonești dar și românești. „*În fiecare orășel am pus dascăli atât în limba țării, cât și în limba slavonească, pentru ca să învețe băieții cunoștințele elementare ca ajungând aceștia în vârstă să nu fie ignoranți*”³⁴.

O altă măsură bună este specializarea într-o oarecare măsură a profesorilor. Dacă până atunci, predau toate materiile de învățământ, acum existau nouă profesori, fiecare specializat în materia pe care o predă³⁵.

Cu privire la elevii bursieri ai Academiei, aceștia erau în număr de șaptezeci și cinci, selecționați din cinci clase, iar primirea lor nu se făcea prin favoruri și intervenții, ci prin concurs. Cu privire la fiii negustorilor și meseriașilor bursieri ai Academiei, s-a stabilit că dacă unii dintre aceștia au trecut de cursul elementar pot, la cerere, să fie scutiți de a mai frecventa școala în continuare și pot să se orienteze spre meseria dorită³⁶.

Hrisovul din 1776 stabilea durata și conținutul învățământului. Studiile se făceau în cinci cicluri de trei ani. În primul ciclu de trei ani se învăța greaca și se începea studiul limbii latine. În următorii trei ani se aprofundau greaca și latina, și se studiau operele scriitorilor greci și latini. În alți trei ani se studiau poetica, retorica și etica lui Aristotel dar și limbile italiană și franceză. După acești nouă ani se trecea la studiul științelor. Trei ani învățau aritmetica și geometria, dar și istoria și geografia. Mai urmau alți trei ani în care se aprofunda filosofia și astronomia. După aceste cinci cicluri absolvenții Academiei puteau îmbrățișa cariera pe care o doreau. În ceea ce privește teologia, ea nu figurează ca materie de studiu la Academie ci se preda la școala cu predare în limba română din cadrul Mitropoliei, neexistând un curs obligatoriu de teologie, învățământul din Academia domnească era pe deplin laicizat³⁷.

Conținutul hrisovului lui Ipsilanti demonstrează că Academia domnească a cunoscut o reformă radicală, în lumina celor mai înaintate idei ale epocii. Conținutul învățământului devine mai variat și capătă un caracter științific mai occidental prin introducerea unor

³² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 109.

³³ *Idem.*

³⁴ G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 19.

³⁵ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 104.

³⁶ *Idem.*

³⁷ Ariadna Ciocan Camariano, *op. cit.*, p. 41.

discipline noi. El reflectă orientarea spre un învățământ rațional și științific în cadrul căruia științele exacte vor ocupa un loc de frunte iar studiul limbilor occidentale reflectă tendința de modernizare a acestui învățământ.

Se pare că buna organizare dată de Alexandru Ipsilanti nu a durat mult căci în 1784, Patriarhul Ierusalimului venit în vizită nu a fost mulțumit de starea învățământului. Din îndemnul lui domnul Mihail Sutu a cerut boierilor să citească hrisovul lui Alexandru Ipsilanti, să cerceteze dispozițiile cuprinse în el și să facă propuneri de îmbunătățire³⁸.

Pentru buna funcționare a Academiei domnești, domnul Nicolae Mavrogheni numește Efor al Școlilor pe Filaret, episcopul Râmnicului, figură proeminentă a culturii românești. Filaret ar fi dat un nou avânt învățământului dar evenimentele politice și militare care au urmat au împiedicat orice dezvoltare până în 1791. După această dată domnul Mihai Sutu își va muta curtea în localul Academiei și școala va fi mutată la mănăstirea Domnița Bălașa, unde va funcționa până în anul 1803³⁹.

Buna funcționare a Academiei și nivelul crescut al învățământului prestat aici s-a datorat în bună parte și profesorilor care au apelat și condus înalta școală din București. Teodor Lincon din Trebizonda, Sevastos Kyminitis, Hrisant Notara, Gheorghe din Trapezunt, Manase Eliadis, Lambros Fotiadis sunt numai câteva nume de dascăli care au contribuit la ridicarea prestigiului academiei domnești dar și la dezvoltarea învățământului în Țara Românească.

Dezvoltarea învățământului în secolul al XVIII-lea a adus foloase însemnate societății și culturii române. În direct prin învățământul grecesc a fost favorizată dezvoltarea culturii române. Prin el s-au pus bazele studierii clasicismului greco-roman și a pătruns în țările Române pe scară întinsă iluminismul occidental. Din Academia domnească au ieșit o serie de figuri reprezentative ale cărturarilor români cărora li se datorează renașterea culturii române de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Organizarea învățământului superior în limba greacă, inițiat de domnii români, patronat de ei și de marea boierime reflectă aspirațiile de cultură generală ale societății românești evoluată, care nu se mai mulțumea cu tradiționala cultură slavonă.

Acordând prioritate limbilor de largă circulație, societatea română părăsește la sfârșitul secolului al XVIII-lea o limbă strict legată de trecutul religios pentru a adopta o limbă clasică, venerată de erudiția umanistă. Limba greacă deschidea o largă perspectivă către filosofia și literatura clasicității elene, care în Apus alcătuia, alături de cultura latină, temelia renașterii. Această limbă deschidea pentru cultura română o nouă epocă iar prin asimilarea culturii grecești de către cărturarii români sunt ridicați pe o nouă treaptă de dezvoltare.

Academia domnească a introdus un învățământ laic care a deprins societatea română cu capodoperele clasicismului greco-roman studiate în această școală.

Prin învățământul evoluat din Academia domnească din București și prin cel dobândit cu profesorii particulari greci se deschideau tinerilor români largi perspective culturale, integrându-i în noul curent dezvoltat în acest veac, neoclasicismul.

Neoclasicismul avea un caracter pronunțat democratic și populariza dragostea de libertate și lupta împotriva despotismului. Acest curent s-a putut defini ca o adevărată școală de filozofie, de morală, de patriotism și virtute.

³⁸ G. I. Ionescu-Gion, *Din istoria fanarioșilor*, București, 1891, p. 98.

³⁹ Ariadna Ciocan Camariano, *op. cit.*, p. 45.

Noile orientări culturale au fost adoptate de societatea românească datorită faptului că ele corespundeau pe deplin aspirațiilor românești și vor constitui un imbold în lupta pentru libertate din secolul al XIX-lea.

Prin întreaga sa activitate, Academia domnească din București a contribuit la dezvoltarea învățământului și culturii române, a răspuns nevoilor epocii în care a funcționat, a pregătit din punct de vedere cultural secolul al XIX-lea și s-a impus ca un adevărat centru al iluminismului greco-român și sud-est european.

SUMMARY

Education in Bucharest, During the 18th Century

The 18th century cultural life in Bucharest was marked by the changes in the history of mentalities, by the economical and social transformations. Education was a domain that drove advantages from the general social progress, by undergoing a significant reform that bore the echo of the Romanian „Renaissance” age at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century.